

До разової спеціалізованої
вченої ради PhD 14248
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
(46027, вул. М. Кривоноса, м. Тернопіль)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук, доцента, доцента кафедри всесвітньої історії та
релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка

Федорів Ірини Олегівни

на дисертаційне дослідження **Андрухів Івана Арсеновича** на тему:

**“ВІДОБРАЖЕННЯ РИМО-КАТОЛИЦЬКОГО ВПЛИВУ В
БОГОСЛОВСЬКІЙ СПАДЩИНІ ТА ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ЄПІСКОПА ГКЦ ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА”,**

представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії

з галузі знань 03 Гуманітарні науки

за спеціальністю 032 Історія та археологія

Актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена сучасними історіографічними тенденціями, що передбачають переосмислення ролі релігійних інституцій та церковних діячів у процесах суспільної модернізації, націєтворення, міжконфесійної взаємодії й культурно-цивілізаційного вибору країн Центрально-Східної Європи у першій половині ХХ ст., у тому числі й Україною. У цьому контексті постать єпископа Григорія Хомишина належить до тих представників Греко-Католицької Церкви, чия діяльність суттєво вплинула не лише на внутрішньоцерковний розвиток Станіславівської єпархії, а й на формування суспільно-політичних поглядів українського населення Східної Галичини.

У сучасній історичній науці дедалі більше спостерігаємо відхід від спрощених конфесійних чи заідеологізованих оцінок церковних діячів, натомість дослідники зосереджуються на вивченні складних питань інституційних запозичень та адаптації західноєвропейських релігійних практик у національне середовище. Саме тому дослідження відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності

Г. Хомишина є актуальним і науково значимим, оскільки дозволяє простежити механізми рецепції латинської традиції в межах Греко-Католицької Церкви та з'ясувати її вплив на конфесійне й суспільне життя Східної Галичини.

Особливої ваги темі надає зростання інтересу сучасних українських дослідників до проблеми церковної модернізації. Реформи, здійснювані Г. Хомишиним у Станіславівській єпархії впродовж 1904–1945 рр., зокрема дисциплінарні зміни, календарна реформа, впровадження цілібату, оновлення літургійно-обрядової практики, дають можливість дослідити специфіку поєднання східної традиції з елементами латинського церковного обряду. Це важливо для розуміння ширших процесів модернізації східнокатолицьких церков у першій половині XX ст.

Не менш актуальним є вивчення суспільно-політичних поглядів єпископа, зокрема його концепцій польсько-українського порозуміння, політичних проєктів, освітньої та молодіжної політики. Засновані з ініціативи Г. Хомишина організації, зокрема молодіжна спільнота «Скала», стали прикладом органічного поєднання загальноцерковної візії Католицької Церкви з місцевими реаліями. Такі аспекти відповідають сучасному запиту історичної науки на дослідження взаємодії релігії та політики, ролі Церкви у формуванні громадянського суспільства.

Актуальність теми дослідження зростає необхідністю посилення соціальної ролі Церкви в нинішніх умовах російсько-української війни, важливістю вивчення досвіду з минулого України, коли вона зазнавала національного та культурно-релігійного утисків.

Додаткової актуальності дослідженню надає необхідність деміфологізації постаті Г. Хомишина, яка в різні періоди трактувалася полярно – від різко критичних характеристик, кон'юктурних у радянський період – до схвальних чи навіть апологетичних оцінок за незалежної України. Об'єктивний аналіз його богословської спадщини та практичної діяльності з головним акцентом на роль римо-католицького впливу на неї, дає змогу відійти від одновимірних

інтерпретацій і представити єпископа як багатогранну історичну постать в роки масштабних політичних і культурно-релігійних трансформацій.

Відтак, тема дисертації є актуальною як у науково-історичному, так і в суспільному вимірах, оскільки сприяє глибшому осмисленню місця ГКЦ у модерній історії України, ролі церковних еліт у трансформації суспільства та окресленню значення міжцерковних контактів у формуванні української національної та релігійної ідентичності.

Саме ці питання є об'єктом дисертаційного дослідження Івана Андрухів, який розкриває ключові аспекти церковно-релігійної та суспільно-політичної діяльності єпископа Станіславівського Г. Хомишина у контексті розвитку ГКЦ через відображення римо-католицького впливу на його богословську спадщину та практичну діяльність.

Робота має чітко окреслену **наукову новизну**. Слід зазначити, що особистий внесок Івана Андрухів полягає в тому, що у дисертації вперше обгрунтовано детермінуючу роль світоглядних імперативів єпископа Г. Хомишина у визначенні стратегічних напрямів розвитку Станіславівської єпархії, доведено, що його релігійно-церковна та суспільнополітична діяльність була цілісним вираженням стратегії модернізації ГКЦ, яка безпосередньо втілювалася в ідейному змісті літургійно-обрядових новачій та зміцненні церковної дисципліни; здійснено концептуалізацію богословської спадщини єпископа Г. Хомишина як цілісної системи поглядів на розвиток ГКЦ; аргументовано, що римо-католицький вплив не мав фрагментарного характеру, а слугував ідейним підґрунтям для формування його авторської візії еклезіальної ідентичності, спрямованої на максимальне зближення греко-католицької традиції з латинським першоджерелом.

Оцінка змісту та структури дисертації. На наш погляд, були коректно визначені мета, завдання та напрями наукового дослідження. Все це зробило можливим досягнення відповідних результатів, що відображають особистий внесок автора, сформульовані у тексті дисертаційної роботи й підсумовані у загальних висновках.

У першому розділі автор здійснює історіографічний огляд, аналіз джерельної бази та обґрунтовує теоретико-методологічні засади проблеми дослідження. Дисертант систематизує історіографію проблеми за проблемно-хронологічним принципом. Першу групу становлять роботи науковців української діаспори; другу – праці українських дослідників доби незалежної України; третю – дослідження зарубіжних науковців. У межах другої і третьої груп праці досліджуваних авторів проаналізовано і за проблемно-тематичним принципом, що покращило систематизацію історіографії проблеми. При цьому дисертант критично аналізує наукову спадщину діаспорних авторів, підкреслюючи їх есеїстично-публіцистичний характер викладу, а також зазначає, що серед значного пласту попередніх наукових досліджень переважають праці, присвячені діяльності єпископа у період перебування Східної Галичини під владою Республіки Польща. Натомість постать єпископа в австрійську добу, період діяльності ЗУНР і роки Другої світової війни висвітлено в дослідницьких розвідках фрагментарно (с. 26). Також автор стверджує, що досі не отримав комплексного висвітлення в історичній науці вплив римо-католицизму на богословську спадщину та практичну діяльність єпископа. Тож дане дисертаційне дослідження заповнить цю прогалину в українській історіографії.

Слід зазначити, що до історіографічного аналізу було долучено достатню кількість спеціалізованих наукових розвідок українських та іноземних дослідників, що висвітлюють різні аспекти церковно-релігійної та суспільно-політичної діяльності єпископа, здійснено коректні посилання на науковий доробок попередніх дослідників, що засвідчує добросовісність та академічну доброчесність автора.

Джерельна база дисертації сформована за принципами походження, функціонального призначення та ступеня наближеності до предмета дослідження, що забезпечує її наукову репрезентативність і комплексність. Поєднання архівних матеріалів (частина яких вперше залучено до наукового вжитку), що зберігаються в центральних, державних, обласних та галузевих архівах України, зокрема Львова, Івано-Франківська та Києва із опублікованими

документами, авторськими працями Г. Хомишина, епістолярною спадщиною, мемуарними свідченнями та періодичною пресою, зокрема, офіційними періодичними виданнями ГКЦ – дозволяє всебічно реконструювати як життєвий шлях та особисті погляди єпископа, так і суспільно-церковний контекст його діяльності, зокрема, душпастирську, соціально-економічну та культурно-просвітницьку.

Запропонований поділ джерел є доцільним, оскільки дає змогу систематизувати різnorідний матеріал за змістовими й видовими ознаками та забезпечує критичне зіставлення офіційних, особистих і публічних наративів. Джерельна база, долучена до вивчення теми дисертації безумовно додає значущості роботі в аспекті наукової новизни.

Методологічна основа дисертації окрім аналізу наукових підходів, принципів і методів пізнання включає концептуалізацію базового понятійно-категоріального апарату. Здобувач чітко охарактеризував зміст ключових дефініцій – від інституційно-політичних та церковно-адміністративних визначень («Друга Річ Посполита», «Річ Посполита Польська», «Республіка Польща») – до специфічної богословської термінології, як-от «Свята Тайна» і «Таїна» у контексті обрядово-літургійної реформи Г. Хомишина, розмежовано вживання термінів «Католицька церква» та «Римо-католицька церква». Тож, можемо констатувати, що обраний методологічний інструментарій сприяв системному аналізу римо-католицьких впливів на богословську спадщину та практичну діяльність єпископа Г. Хомишина.

Другий розділ присвячено аналізу єпископського служіння Г. Хомишина в умовах суспільно-політичних трансформацій 1904–1945 років. Автор стверджує, що призначення Г. Хомишина єпископом Станіславівської єпархії у 1904 р. було спрямоване на зміцнення позицій ГКЦ та активізацію духовного й національно-культурного життя регіону. Реформаторська програма владики ґрунтувалася на західноєвропейській богословській традиції, яка формувала бачення Церкви як ієрархічної, дисциплінованої та аполітичної інституції. Єпархіальний синод 1908 р. став важливим етапом модернізації управління: було

впорядковано функції духовенства, фінансові механізми, систему візитацій, місій і катехизації. Дисертант на основі вагомої джерельної бази доводить, що проведені реформи посилили адміністративну вертикаль, контроль єпископської влади та матеріальні ресурси єпархії. У міжвоєнний період Г. Хомишин активно долучався до суспільно-політичного життя краю, захищаючи право Церкви на участь у державотворчих і культурно-освітніх процесах, при цьому у відносинах із польською владою він дотримувався курсу компромісу, розглядаючи його як прагматичний засіб захисту української меншини. Цілком слушно автор стверджує, що розбіжності з митрополитом А. Шептицьким засвідчили відсутність єдності в середовищі греко-католицької ієрархії щодо суспільно-політичної стратегії, а спроби клерикалізації громадського життя через створення церковно орієнтованих організацій не отримали широкої підтримки, що показало межі клерикального патерналізму. Дисертант сміливо зазначає, підтверджуючи доказовою базою, що конфлікти зі світськими товариствами відображали суперечність між церковним і секулярним баченням національного розвитку.

У підсумку автор робить висновок, що діяльність Г. Хомишина як очільника Станіславівської єпархії поєднувала масштабну внутрішньоцерковну модернізацію з активною участю у суспільно-політичних процесах. Його модель взаємодії Церкви й суспільства, заснована на консервативних християнських засадах, прагматизмі та сильній ієрархічній владі, була внутрішньо цілісною, проте не завжди знаходила підтримку в українському середовищі.

У **третьому розділі** І. Андрухів досліджує реформаторську діяльність єпископа Г. Хомишина в літургійно-обрядовій сфері як цілісну програму духовного оновлення Станіславівської єпархії, засновану на поєднанні богословських засад із практичними пастирськими заходами. Дисертантом показано, що окцидентальний вектор його церковної політики, спрямований на зближення ГКЦ із Римо-католицькою церквою, став альтернативою східноцентричному курсу митрополита А. Шептицького та спричинив тривалу внутрішньоцерковну напругу. Встановлено, що осердям реформ були

євхаристійне оновлення, посилення дисципліни духовенства, очищення релігійної практики від секулярних і дохристиянських елементів, а також запровадження української мови в катехизації та проповіді. Водночас доведено, що латинізаційні заходи владики виходили за межі суто богословської проблематики й набували політичного значення, оскільки розглядалися як засіб модернізації ГКЦ, протидії москвофільським і радикально-націоналістичним впливам та мали стати інструментом реалізації інтересів польської влади і Святого Престолу. Польська влада в умовах політики національної асиміляції розглядала реформи Г. Хомишина як чинник політичної стабілізації суспільства. Саме ця багатовимірність реформ зумовила гострий конфлікт довкола «обрядової боротьби», у якій питання церковної традиції тісно переплелися з проблемами національної ідентичності українців та особливістю суспільно-політичної ситуації у Східній Галичині цього періоду.

Узагальнюючі **висновки** дисертації вирізняються самостійністю, науковою верифікованістю та змістовною відповідністю меті й завданням дослідження. Сформульовані результати логічно впливають із проведеного аналізу та належно підкріплені переконливою джерельно-доказовою базою.

Дискусійні аспекти та зауваження. Позитивно оцінюючи загальний науковий рівень рецензованої дисертації, вважаємо за доцільне зупинитися на певних дискусійних аспектах та висловити низку зауважень і побажань, спрямованих на подальше розкриття потенціалу теми:

1. Автор систематизує історіографію проблеми за проблемно-хронологічним принципом. Однак, поза окремою увагою залишилися праці прижиттєвого періоду єпископа Г. Хомишина, зокрема, польська історіографія та радянської доби, які дозволили б повніше простежити зміну підходів до оцінки постаті Г. Хомишина, особливо в контексті досліджуваної проблеми – відображення римо-католицького впливу на теоретичну та практичну діяльність єпископа.
2. Попри те, що дисертант охарактеризував зміст ключової богословської термінології, що зустрічається у тексті роботи, доречно було б також чітко

пояснити у розумінні автора співвідношення понять: «латинізація», «окатоличення», «окциденталізація», «вестернізація», котрі концептуально важливі у досліджуваній проблемі.

3. Дисертант проаналізував значну масу архівних матеріалів з українських установ. У перспективі доцільно залучити нові архівні матеріали з польських, ватиканських та австрійських архівів, що можуть поглибити джерельну базу, у цьому контексті – розширити висвітлення питання щодо впливу Ватиканської політики на українські церковні процеси міжвоєнної доби.
4. Аналізуючи діяльність світського товариства «Скала», автор здебільшого подає уже відому із попередніх досліджень інформацію, пов'язану із його заснуванням та функціонуванням, перспективною видається реконструкція діяльності світських структур такого типу з урахуванням гендерного, соціального та вікового компонентів, що дало б змогу осмислити молодіжну політику єпископа як багатовимірне суспільно-релігійне явище та відкрило б простір для міждисциплінарного аспекту дослідження даного питання.
5. Цінним вважаємо було б осмислення впливу богословської спадщини Г. Хомишина з точки зору історико-богословського та культурологічного на сучасну місіологію УГКЦ. Це сприятиме з'ясуванню такого важливого питання як механізми стійкості Церкви в кризові періоди та спрогнозувати її роль у збереженні національної ідентичності українців на сучасному етапі державотворення та посилить практичну складову роботи.

Більшість висловлених зауважень спрямовані на окреслення перспектив подальшого опрацювання теми й не заперечують наукової новизни роботи, яка характеризується самостійністю, системним і комплексним осмисленням проблеми дослідження та науковою достовірністю одержаних результатів.

Загальний висновок. На основі зазначеного вважаємо, що дисертаційне дослідження Івана Андрухів на тему: “Відображення римо-католицького впливу в богословській спадщині та практичній діяльності єпископа ГКЦ Григорія Хомишина” містить обґрунтовані та достовірні наукові результати, за

своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам, визначеним наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 “Про затвердження Вимог до оформлення дисертації” (із змінами, внесеними згідно з наказом МОН №759 від 31.05.2019 р.) та Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 “Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії” (в редакції Постанови КМУ №507 від 03.05.2024 р., її автор Андрухів Іван Арсенович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Ірина ФЕДОРІВ

Підпис
з а с в і д ч у ю:
Начальник відділу кадрів

М. Конак